

až v řecko-římském světě. Badatelé se zabývají starověkou teorií a praxí psaní dopisů v naději, že pak budou lépe chápat i dopisy novozákonní.

Typický řecko-římský dopis se skládal z oslovení a pozdravu, vlastního textu dopisu a závěru.³ Oslovení a pozdrav byly zpravidla velmi stručné. Typickou formou bylo „osoba A osobě B, pozdrav [χαίρειν, *chairein*]“. Tuto jednoduchou formulaci nacházíme i v dopise, který poslal apoštolský sněm církvím (Sk 15,23), a dále u Jakuba 1,1. Některé novozákonní dopisy (Židům, 1. Janova) tento epistolární úvod nemají, což vyvolává otázky, o jaký literární druh se v jejich případech vlastně jedná. Většina novozákonních dopisů ale oslovení rozšiřuje – někdy značně (viz Ř 1,1–7) – a místo jednoduchého pozdravu klade tzv. přání milosti (např. všechny Pavlovy listy, 1. a 2. Petrova a 2. Janova). Tato změna nepochybně souvisí s účelem dopisů a podobnost slov χαίρειν (*chairein*, „pozdrav“) a χάρις (*charis*, „milost“) ji usnadnila. Na počátku starověkých dopisů bývalo rovněž přání dobrého zdraví (viz 3. Janova), což se možná odráží v novozákonním sklonu začínat dopisy děkováním (tak všechny Pavlovy listy s výjimkou Galatským, 2. Korintským, 1. Timoteovi a Titovi) či požehnáním (2. Korintským, Efezským, 1. Petrova).

Podle několika badatelů lze najít ustálené formule, tvořící přechod mezi úvodním pozdravem a vlastním textem dopisu.⁴ Pokusy o takovou identifikaci nebyly ovšem všeobecně přijaty a není pravděpodobné, že kteroukoli z těchto formulací lze prohlásit za natolik normativní, abychom z ní mohli činit nějaké závěry. Podobně neúspěšné byly pokusy nalézt typickou strukturu statě řecko-římských dopisů.⁵ Jelikož pisatelé dopisů sledovali nejrozličnější záměry, můžeme se v dopisech setkat s různými statěmi. Některé novozákonní dopisy se ovšem liší od svých světských předloh svou délkou. Cicero napsal přinejmenším 776 dopisů, jejichž délka se značně lišila – od 22 do 2530 slov. Senecových dopisů se zachovalo 124 a obsahují od 149 do 4134 slov. Pavlovy dopisy mají v průměru 1300 slov, přičemž list Římanům jich má 7114. Starověké dopisy zpravidla končily pozdravy, což je typické i pro dopisy novozákonní. Novozákonní dopisy nadto zpravidla obsahují ještě doxologii či požehnání.

Z tohoto krátkého přehledu je patrné, že novozákonní listy se starověkým dopisům sice v mnohém podobají, jde však o podobnosti velmi obecné. U většiny paralel se jedná o prvky, které by byly nezbytné v jakémkoli dopise. Mezi novozákonními dopisy a jinými dopisy starověku jsou ovšem i rozdíly, jež je patrně nutno přičíst na vrub jednak vlivu židovského prostředí,⁶ jednak specifické situaci a záměrům, s nimiž byly psány. Těchto odlišností je nejvíce v listech Pavlových.

³ Sbírku příkladů starověkých dopisů pořídil Stanley K. Stowers, *Letter Writing in Greco-Roman Antiquity* (Philadelphia: Westminster, 1986), 58–173. Ke starověké teorii psaní dopisů viz Abraham J. Malherbe, *Ancient Epistolary Theorists* (Atlanta: SP, 1988).

⁴ Např. John Lee White, *The Form and Function of the Body of the Greek Letter*, SBLDS 2, 2. vyd. (Missoula: SP, 1972).

⁵ Viz Stowers, *Letter Writing*, 22.

⁶ Ibid., 25.

Podle Davida Auna byl zejména Pavel velmi tvůrčím i velmi eklektickým autorem.⁷

S klasifikací starověkých dopisů započal Adolf Deissmann svým klasickým rozlišováním „epištol“ (pečlivě sestavených literárních výtvorů určených pro veřejnost) a „dopisů“ (prostých soukromých sdělení). Deissmann řadil veškeré Pavlovy listy do této druhé kategorie. Tvrdil, že nesou všechny znaky spěšného psaní bez jakýchkoli literárních ambicí, jak jsou známy z řeckých dopisů psaných na papýru.⁸ Nicméně Deissmannovo rozlišení bylo umělé a dnes panuje všeobecný souhlas, že mezi veřejnými a soukromými dopisy nelze takto striktně rozlišovat. Řecko-římské dopisy tvoří široké spektrum od pečlivých rétorických uměleckých děl určených široké veřejnosti po jednoduchá sdělení typu „pošlete mi peníze“. Vezmeme-li novozákonní dopisy jako celek, pak je jejich místo někde uprostřed tohoto spektra. Některé novozákonní dopisy se blíží více jednomu z pólů (např. Římanům a Židům), jiné naopak druhému (Filemonovi a 3. Janova). Mnoho badatelů se pokoušelo klasifikovat novozákonní dopisy přesněji. Často pracovali s kategoriemi, jež byly stanoveny na základě pečlivého studia obecné řecko-římské korespondence.⁹ Tyto snahy ovšem doposud nevedly k hodnověrným závěrům.¹⁰ Další skupina badatelů tvrdí, že Pavlovy listy kopírují rétorické vzory, jak se ustálily ve slavných rétorických školách řecko-římského světa.¹¹ Není pochyb o tom, že Pavla různé rétorické koncepty oslovovaly – ostatně řecko-římský starověk jich byl plný. Pokusy klasifikovat jeho dopisy poukazy k vyhraněným rétorickým modelům jsou ovšem odsouzeny k nezdaru.¹² Musíme se zřejmě spokojit s popisem

⁷ David E. Aune, *The New Testament in Its Literary Environment* (Philadelphia: Westminster, 1987), 203.

⁸ Adolf Deissmann, „Prolegomena to the Biblical Letters and Epistles“, v *Bible Studies* (Edinburgh, T. & T. Clark, 1901), 1–59.

⁹ Viz např. Stowers, *Letter Writing*, 51–173.

¹⁰ Stowers kupříkladu nejprve stanoví kategorie řecko-římských dopisů, ale pak konstatuje, že ani jeden z novozákonních dopisů neodpovídá přesně žádné z těchto kategorií – Stowers spíše nachází v rámci jednotlivých novozákonních dopisů paralely k více různým kategoriím. Aune uznává, že klasifikovat novozákonní dopisy je nesnadné (*Literary Environment*, 203). Viz též Jerome Murphy-O'Connor, *Paul the Letter-Writer: His World, His Options, His Skills* (Collegeville: Liturgical Press, 1995), 95–98; Jeffrey T. Reed, „Using Ancient Rhetorical Categories to Interpret Paul's Letters: A Question of Genre“, v *Rhetoric and the New Testament: Essays from the 1992 Heidelberg Conference*, ed. Stanley Porter a Thomas H. Olbricht, JSNTSup 90 (Sheffield: JSOT Press, 1993), 292–324.

¹¹ Obecně viz Frank W. Hughes, „The Rhetoric of Letters“, v *The Thessalonians Debate: Methodological Discord or Methodological Synthesis?* ed. Karl P. Donfried a Johannes Beutler (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 194–240. Patrně nejznámější je pokus Hanse Dietera Betze, který ve svém komentáři k listu Galatským tvrdil, že list Galatským patří k literárnímu druhu „apologetika“ (*Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Hermeneia [Philadelphia: Fortress Press, 1979], 14–25).

¹² Skepsi, co se týče vlivu rétorických škol na Pavla a jeho dopisy, vyjadřují zejména R. Dean Anderson Jr., *Ancient Rhetorical Theory and Paul* (The Hague: Kok Pharos, 1996); Martin Hengel a Anna Maria Schwemer, *Paul between Damascus and Antioch: The Unknown Years* (Louisville,

zvláštních rysů jednotlivých novozákonních dopisů a upozornit na konkrétní místa, jež mají paralely v jiných řecko-římských dopisech.

POUŽÍVÁNÍ SEKRETÁŘŮ (PÍSAŘŮ)

V důsledku vysoké ceny papýru a nízké gramotnosti byly mnohé starověké dopisy diktovány školeným písařům. Také novozákonní autoři využívali těchto písařů (či sekretářů), což vyplývá jasně z Římanům 16,22, kde se představuje Tercius jako ten, kdo dopis „zapsal“. Bylo běžné, že když sekretář dopis dokončil, autor připsal vlastní rukou závěrečný pozdrav (viz 2Te 3,17 a Ga 6,11). I když to nemůžeme tvrdit s jistotou, je pravděpodobné, že většina novozákonních dopisů, pochopitelně i Pavlových, vznikla právě tímto způsobem.¹³

Zásadní a spornou otázkou je, do jaké míry dával autor dopisu svému písaři svobodu při volbě slov.¹⁴ Patrně bude rozumný úsudek, že sekretáři se těšili různé míře svobody – rozhodující byly jednak jejich schopnosti, jednak povaha vztahu mezi autorem a sekretářem.¹⁵ Mohlo tomu být třeba tak, že když byl Pavlovým sekretářem blízký společník, jemuž Pavel důvěřoval, dal mu určitou míru svobody, jaká slova použít. Napsaný dopis si pak patrně přečetl a ujistil ve svém závěrečném pozdravu adresáty, že skutečně obsahuje jeho myšlenky. Mnozí badatelé jsou přesvědčení, že užití různých sekretářů vysvětluje i odchylky řeckého stylu různých Pavlových dopisů. Proto je těžké, ne-li nemožné, rozhodovat o autorství na základě těchto kritérií.¹⁶

SOUBOR PAVLOVÝCH DOPISŮ

Pavlovy dopisy vznikaly v časovém intervalu nejméně patnácti let a byly adresovány církvím či jednotlivcům vzdáleným tisíce kilometrů. Jak a kdy byly sebrány do jediné sbírky? Jak tento proces ovlivnil jejich kanonickou podobu? Lze rozlišit dvě základní teorie, jak tento proces probíhal.

Westminster John Knox, 1997), 169–171; Jeffrey A. D. Weima, „The Function of 1 Thessalonians 2,1–12 and the Use of Rhetorical Criticism: A Response to Otto Merk“, v *The Thessalonians Debate: Methodological Discord or Methodological Synthesis?* ed. Karl P. Donfried a Johannes Beutler (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 124–130; a dále zvláště s ohledem na list Galatským, Philip H. Kern, *Rhetoric and Galatians: Assessing an Approach to the Epistle*, SNTSMS 101 (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

¹³ Viz zvl. E. Randolph Richards, *The Secretary in the Letters of Paul*, WUNT 42 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1991); viz též John White, *ANRW* 2.52.2, 1741.

¹⁴ Otto Roller tvrdil, že sekretáři měli vždy značnou míru svobody (*Das Formular der paulinischer Briefe: Ein Beitrag zur Lehre vom antiken Briefe* [Stuttgart: Kohlhammer, 1933]), zvl. 333. Mnozí však jeho závěry zpochybnili (např. Kümmel, 251).

¹⁵ Opět viz zvl. Richards, *The Secretary in the Letters of Paul*. Dále též Richard N. Longenecker, „On the Form, Function and Authority of the New Testament Letters“, v *Scripture and Truth*, ed. D. A. Carson a John D. Woodbridge (Grand Rapids, Zondervan 1983), 101–114.

¹⁶ Např. Murphy-O'Connor, *Paul the Letter-Writer*, 34–35.

Teorie náhlého vzniku

Mnozí novozákonníci jsou přesvědčeni, že adresáti Pavlových listů si dopisy přečetli a pak odložili. Po nějakém čase se někdo začal starat o to, aby byly sebrány. První jasné zmínky o souboru Pavlových dopisů pocházejí od Markiona a někteří z této skutečnosti usoudili, že Markion měl s tímto procesem něco společného. Jeho soubor obsahoval deset Pavlových dopisů – nebyly do ní zahrnuty pastorální epištoly. Pozdější „ortodoxní“ výčet Pavlových listů (např. Muratoriho kánon z konce 2. století)¹⁷ mohl být reakcí na Markiona.

Podle jiné oblíbené teorie vznikl tento první soubor asi o padesát let dříve. Goodspeed – a po něm John Knox a C. L. Mitton – tvrdil, že církev Pavlovy dopisy nějakou dobu opomíjela. Zveřejnění Skutků (které Goodspeed datuje cca do roku 90) vedlo některého oddaného Pavlova následovníka k tomu, aby začal Pavlovy listy shromažďovat. Podle Goodspeeda to nebyl nikdo jiný než Onezimos (Filemonův uprchlý otrok), který sepsal Efezským jako úvodní list takto vzniklého korpusu.¹⁸

Proti Goodspeedově teorii lze vznést celou řadu námitek. List Efezským patrně sepsal Pavel (viz 13. kap.); Skutky apoštolů byly patrně uveřejněny mnohem dříve než roku 90 a – což je nejdůležitější – máme dobré důvody se domnívat, že Pavlovy listy kolovaly mezi církvemi již dlouho před koncem prvního století. Pavel sám vyzýval, aby některé jeho dopisy byly čteny i v jiných církvích (viz Ko 4,16), a vzhledem k mobilitě prvotních křesťanů je pravděpodobné, že výměna dopisů začala poměrně brzy.¹⁹ Tímto směrem ukazuje i 2. Petrova 3,16, kde se hovoří o sbírce Pavlových dopisů, byť tento soubor ještě nemusel být úplný. Přestože se velká část badatelů kloní k datování 2. Petrovy do počátku prvního století, jsou dobré důvody datovat ji již do let 64 či 65 (viz níže 22 kap.). Je tedy možné, že soubor pořídil někdo jiný a mnohem dříve. Guthrie například soudí, že to mohl být Timoteus.²⁰

Teorie postupného růstu

Ať už označíme za původce souboru Pavlových listů kteréhokoli člověka, půjde vždy jen o hypotézu. Je docela možné, že při vzniku tohoto souboru nebyla zvlášť iniciativní žádná konkrétní osoba. Dokonce je pravděpodobné, že pokud začaly Pavlovy listy kolovat nedlouho poté, co byly sepsány, vznikl jejich soubor postupně. Nemáme dostatek informací, abychom tuto otázku mohli rozhodnout. Rovněž nelze zjistit, kdy byl tento soubor uzavřen. Někteří učenci se domnívají, že *1. Klementova* (cca 96) předpokládá existenci již uzavřeného souboru Pavlových dopisů, jiní se stejnou vehemencí tvrdí, že tomu tak není. Zahn ale přinesl dostatek spolehlivých argumentů pro datování souboru do doby mezi Pavlovou smrtí a koncem prvního

¹⁷ K datování *Canonu Muratori* viz 4. kap., pozn. 7.

¹⁸ Goodspeed, 210–221; C. Leslie Mitton, *The Formation of the Pauline Corpus of Letters* (London: Epworth, 1955); John Knox, *Philemon Among the Letters of Paul* (London: Collins, 1960), 63–93.

¹⁹ F. F. Bruce, „Paul the Apostle“, v *ISBE* 3.706.

²⁰ Guthrie, 998–1000. C. F. D. Moule vyslovil hypotézu, že Pavlovy dopisy mohl shromáždit Lukáš, který k nim pak přidal pastorální epištoly, které sepsal on sám (264–265).

století.²¹ Bez ohledu na to, kdy soubor vznikl, proces, o němž hovoříme, neponechává příliš prostoru pro rozsáhlé redakční zásahy, jež podle mínění některých badatelů vytváření souboru Pavlových dopisů provázely. Neměli bychom si představovat, že redaktor či redaktori Pavlovy listy všelijak skládali a přeskupovali. Proces byl patrně zcela jednoduchý – dopisy se posbíraly a přepisovaly.

PSEUDONYMITA A PSEUDEPIGRAFIE²²

Kdysi bylo běžné, že určitý spis byl připsán někomu jinému než skutečnému autorovi. Dané dílo je lživě (*pseud-*) pojmenováno (*onoma*, „jméno“, proto „pseudonym“) či neprávem někomu připsáno (*epigrafos*, „nadpis“, proto „pseudepigrafon“). Tyto jevy nesmíme směšovat s anonymitou. Anonymní dílo si nečiní nárok, že je sepsal ten či onen člověk. (Kupříkladu Matouš, Jan a list Židům jsou formálně anonymní). Podobně je třeba rozlišovat mezi díly pseudepigrafními a apokryfními. Výraz *apokryfy* souvisí s kanonicitou, nikoli s autenticitou: určité křesťanské směry tvrdily, že sbírka „apokryfních“ spisů by měla být zařazena do kánonu. Při rozhodování o autenticitě čtrnácti či patnácti knih (či jejich částí), jež dohromady tvoří soubor apokryfů, hrála otázka, komu byly tyto knihy připisovány, jen malou nebo vůbec žádnou roli. (Římští katolíci mluví o většině těchto spisů jako o spisech „deuterokanonických“.) Kniha je buď kanonická nebo apokryfní (či deuterokanonická) bez ohledu na to, zda jde o pseudepigrafon nebo ne.

Pojmy „pseudonymní“ a „pseudepigrafní“ jsou dnes používány téměř synonymně. Druhý z těchto pojmů byl ovšem užíván už ve starověku (první důkaz pochází z nápisu nalezeného v Priene a datuje se do druhého století před Kristem). Naskytá se zajímavá otázka, podle jakých kritérií badatelé rozhodují, že určitý spis si činí nárok na autorství nepravdivě. Ovšem i bez ohledu na tuto otázku má celá věc důsledky pro výklad Nového zákona už proto, že většina současných odborníků považuje některé novozákonní spisy za pseudonymní. Výčty údajně pseudonymních knih se ovšem velice různí. Panuje však velká shoda v tom, že list Efezským a pastorální epištoly (připisované Pavlovi) jsou pseudepigrafní. Totéž platí o 2. Petrově (připisované Petrovi). Někteří tento seznam rozšiřují ještě o Koloským, 2. Tesalonickým a 1. Petrovu.

Mimobiblické důkazy

Předběžné poznámky. Pokud pseudonymitu definujeme široce, zjistíme, že je rozšířenějším jevem, než se na první pohled zdá. Zahrnuje jednak lživé nároky na autorství, a to z různých motivů – dobrých i špatných. Někdy psal pod pseudonymem skutečný autor, někdy se dílo stalo pseudonymním díky historické náhodě.

²¹ Theodor Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* (Erlangen: A. Deichert, 1888–92), 2.811–839.

²² Základem tohoto oddílu je článek psaný původně pro *The Dictionary of New Testament Background*, ed. Craig A. Evans a Stanley E. Porter (Downers Grove: IVP, 2000), 856–864. Původní článek jsme rozšířili.

Patří sem všechny případy, kdy si autor zvolil – ať už z těch či oněch důvodů – literární jméno (*nom de plume*). Mary Ann Evansová (1819–1880) psala pod jménem George Eliot. Tři sestry Brontëovy (Charlotte, Emily a Anne) vydávaly své básně pod názvem *Básně od Currera, Ellise a Actona Bella*. Anglický vědec Gervase Fen psal detektivky pod jménem Edmund Crispin. Podle Galéna (vzdělaného lékaře z druhého století po Kr.) se začaly literární podvrhy poprvé množit ve velkém, když Alexandrie a Pergamon začaly soutěžit, která z jejich knihoven bude mít více svazků. Egypťští Ptolemaiovcí i pergamonský král Eumenés nabízeli velké peníze za opisy děl starověkých autorů. Galén byl rozhořčen a cítil se zrazen, že do jeho a Hippokratových lékařských děl bylo zaneseno mnoho interpolací a chyb.²³

V tomto bodě musíme začít rozlišovat mezi spisy pseudepigrafními a mezi literárními podvrhy.²⁴ Literární podvrh je spis, který byl buď sepsán nebo pozměněn s úmyslem podvést. Všechny literární falzifikáty patří mezi pseudepigrafy, ale ne všechny pseudepigrafní texty jsou literárními podvrhy. Existuje řada spisů, která byla během přenosu spojena s tou či onou osobností někým, kdo učinil nesprávný úsudek, ač měl ty nejlepší a nejušlechtlejší úmysly. Netušíme, proč byly Pelagiovvy komentáře k Pavlovi spojeny se jménem Jeronýmovým, jenž s Pelagiem hluboce nesouhlasil; přesto se tak stalo. Mnozí jsou přesvědčeni, že Lobon z Argu sepsal ve třetím století před Kristem *Hymnus na Poseidona*. Tento hymnus se ale připisuje Arionovi; lze však pochybovat, že s tímto klamem měl něco společného sám Lobon. Toto rozlišování je důležité, neboť diskuse o autenticitě novozákonních spisů souvisí s motivy skutečných autorů. Tyto texty jsou totiž tak starobylé a natolik dosvědčené, že musely obsahovat jméno údajného autora od samého počátku. Pro naše účely ovšem stačí soustředit se na ty případy, kdy jde o evidentní záměr. Netýkají se těch pseudepigraf, která se jimi stala pouze díky blíže nezjistitelným historickým náhodám.

Motivy těch, kdo ve starověku či v moderní době vytvářeli pseudepigrafy, byly nejrůznějšího druhu. Patří mezi ně následující:

(a) Někdy vznikaly literární podvrhy z čiré zlovolnosti. Podle Pausania²⁵ a Josepha²⁶ zničil ve čtvrtém století před Kristem Anaximenés z Lampsaku pověst soudobého historika Theopompa z Chiu (cca 378–320 př. Kr.) tím, že pod jménem tohoto svého rivala sepsal a rozšířil hrozné útoky proti třem řeckým městům (Athénám, Spartě a Thébám). Eusebius píše, že ve 4. století po Kristu se dostaly do oběhu *Skutky Pilátovy*, které patrně sepsal odpadlík Theoteknos. Tento spis je plný ošklivých útoků na Ježíšův morální charakter.²⁷ V moderní době vznikly z podnětu carského Ruska „Protokoly sionských mudrců“.

²³ Viz *Hipp. de nat. hominis* 1.42.

²⁴ Viz Bruce M. Metzger, „Literary Forgeries and Canonical Pseudepigrapha“, *JBL* 91 (1972), 4.

²⁵ *Dějiny* 6.18.2nn

²⁶ *Contra Ap.* 1.24 (§ 221).

²⁷ *H. E.* 9.5.1.

(b) Nejčastěji vznikaly literární podvrhy s vidinou finančního zisku.

(c) Někdy použil autor pseudepigrafy starobylé jméno, aby *dodal věrohodnost svému dílu, ačkoli věděl, že obsahuje nepravdy*. Podle Strabona²⁸ z 6. století před Kristem vložili buď Solón nebo Pisistratos jeden verš do Homérovy Iliady,²⁹ aby podpořili nárok Athén na ostrov Salamis. Hérodotos uvádí, že Onomakritos byl vypovězen z Athén, když se prokázalo, že vložil do Musaiových *Věštek* oddíl, jenž předpovídal, že ostrov Lemnos klesne do moře.³⁰ Tento třetí motiv někdy souvisí s prvním.

(d) Někdy autor použil osvědčené jméno, aby *dodal věrohodnost svému spisu a podpořil tak tvrzení, která považoval za pravdivá*. Dělo se to zejména ve starověkých „školách“, jejichž zakladatelé se těšili mimořádné úctě. Málakterý z novopythagorejců publikoval svá díla pod svým jménem. Připisovali je samotnému Pythagorovi, ačkoli ten byl již několik století mrtv.³¹ V šestém století po Kristu se objevilo několik spisů, které údajně sepsal Dionysios Areopagita (srov. Sk 17,34). Tyto spisy obsahují mnohem pozdější novoplatónskou argumentaci.

(e) Poněkud výstřednějším případem téhož je, když autor své jméno potlačí ze skromnosti a své dílo připsá jinému. Snad nejslavnějším příkladem je encyklika, která kolovala kolem roku 440 a kterou někdo podepsal „Timoteus, nejmenší z Božích služebníků“. Biskup Salonius se domníval, že autorem je marseillský kněz Salvian. Když se ho přísně vyptával, Salvian nic nepřiznal a tvrdil, že podle jeho názoru je oprávněné, když autor připsá své dílo někomu jinému, aby nehledal svou vlastní slávu.³² Něco takového můžeme právem považovat za určitou neupřímnost. Pokud si někdo myslí, že jeho spisy jsou natolik dobré, že je může připsat některému z biblických hrdinů, pak to o přílišné skromnosti nesvědčí. Snadno si dokážeme představit, že za tímto motivem je motiv další:

(f) Silná touha, aby bylo autorovo dílo vydáno a hojně čteno – touha, jež může mít motivy osobní či ideologické – je nepochybně charakteristická pro více autorů než jen sestry Brontëovy. Stejný motiv měl patrně i Salvian.

(g) Nesnadné je rozhodování v případě velkého počtu pseudepigrafických spisů, jež náleží k určitému specifickému literárnímu druhu. V těchto případech šlo patrně o více než jen jeden z výše uvedených motivů. Nemůžeme ale přehlédnout něco, co bychom mohli nazvat „žánrovou pobídkou“. V době po Aristotelovi se zrodili velcí attičtí řečníci, což vyvolalo značný zájem o rétoriku. Studenti se učili sestavovat řeči založené na předlohách, které zanechali slavní starověcí řečníci. Odtud byl už krůček k tomu, aby historici rekonstruovali řeči, které by ti, o nichž psali,

²⁸ Geog. 9.1.10.

²⁹ Kniha B, řádek 258.

³⁰ Hist. 7.6.

³¹ Tak Iamblichos, cca 250–325 po Kr.: *De vita Pythagorica* § 198, podle Teubnerova vydání z roku 1937, které připravil Ludwig Deubner.

³² Viz Alfred E. Haefner, „A Unique Source for the Study of Ancient Pseudonymity“, *ATR* 16 (1934), 8–15.

patrně pronesli (podle názoru historiků). Někteří historici se nad touto praxí zamýšleli hlouběji než jiní.³³ Alexanderová prokázala, že od dob Sokratových můžeme rozlišovat „odbornou“ historiografii a volnější tvořivý přístup. Lukáš – ale spoň Alexanderová je o tom přesvědčena – patří do první z těchto kategorií.³⁴ Dále: Pokud vznik pseudonymních řečí ovlivnilo celé klubko motivů, nejenak tomu může být i v případě pseudonymních dopisů. Přínejmenším v klasickém období byla velkým vůdcům a myslitelům připisována důležitá a rozsáhlá korespondence. Tyranu Falaridovi z Akragasu (= Agrigenta), který žil v šestém století před Kristem, se připisuje 148 dopisů, které z něj dělají jemného a laskavého muže a patrona umění. Badatelé si ovšem již od konce sedmnáctého století byli téměř jisti, že tyto dopisy byly sepsány až v 2. století po Kristu – patrně nějakým sofistou.³⁵ Tento fenomén nebyl v helénistických dobách tak častý, nicméně se k němu ještě vrátíme.

(h) Konečně je nutno zmínit několik sbírek spisů, připsaných nějaké filozoficko-nábožensko-mýtické postavě, zejména Orfeovi, Sibyle či Hermovi Trismegistovi.³⁶

Židovské příklady. V židovské literatuře se vyskytuje poměrně mnoho pseudepigraphických spisů v období od zhruba poloviny třetího století před Kristem do třetího století po Kristu. Většinu z nich lze označit za spisy apokalyptické (pokud tuto kategorii definujeme poměrně široce). Máme na mysli *Žalmy Šalomounovy*, 1., 2. a 3. *Henochovu*, spisy tvořící ezdrášovský cyklus (např. 4. *Ezdrášovu*), *Pojednání Šémovo*, *Zjevení Sofonjášovo*, *Zjevení Abrahamovo*, *Zjevení Adamovo* a mnoho dalších spisů. Náleží sem i různé „zavěti“, z nichž většina obsahuje apokalyptickou část (např. *Zavěti dvanácti patriarchů*, *Zavěť Jóbova*, *Zavěť Mojžíšova* či *Zavěť Šalomounova*). Zastoupeny jsou ovšem i jiné literární druhy (např. *Moudrost Šalomounova*). Některé spisy jsou kombinací více literárních druhů, a jsou tedy klasifikovány různým způsobem. *Sibyliny věštby* jsou zřejmě zvláštní směsicí pohanských věštek, pocházejících z různých zemí, židovských spisů z nejrůznějších dob, doplněných o křesťanské moralizující vsuvky, přičemž přes toto vše se spis tváří jako výroky starodávné prorokyně Sibyly, která je někdy vydávána za Noemovu snachu. Je evidentní, že je tomu tak proto, aby byly tyto věštby přijímány jako věrohodná proroctví.

³³ Např. Thukýdídés, *Hist.* 1.22.

³⁴ Loveday Alexanderová, *The Preface to Luke's Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1*, SNTSMS 78 (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

³⁵ Viz práci Richarda Bentleyho, *Dissertations upon the Epistles of Phalaris*, s úvodem a poznámkami vydal Wilhelm Wagner (Berlin: S. Calvary, 1874 [první vydání vyšlo v letech 1697-99]).

³⁶ Viz zvláště Joseph A. Sint, *Pseudonymität im Altertum, ihre Formen und ihre Gründe* (Innsbruck: Universitätsverlag, 1960); W. Speyer, *Die literarische Fälschung im heidnischen und christlichen Altertum: Ein Versuch ihrer Deutung* (München: Beck, 1971); a některé eseje u Norberta Broxe, ed., *Pseudepigraphie in der heidnischen und jüdisch-christlichen Antike*, WdF 484 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977).

Celá řada „rozšíření“ Starého zákona nepatří mezi klasické pseudepigrafy, nicméně jistě lze do této kategorie zařadit některé modlitby – např. *Modlitbu Manasesovu*, *Modlitbu Josefovou* či *Ódy Šalomounovy*. Někdy byl nějaký spis připsán i pozdější nebiblické postavě – tak vedle Filóna existuje Pseudo-Filón, pocházející (stejně jako Filón) z prvního století.

Pseudepigrafní dopisy z tohoto prostředí jsou mnohem vzácnější. Nejčastěji jsou zmiňovány *list Aristeův* a *list Jeremjášův*, ovšem ani jeden z těchto spisů vlastně dopisem není. Druhý z těchto spisů je krátkým kázáním, první je zprávou o překladu Starého zákona do řečtiny. Mezi kanonickými spisy Starého zákona se žádný dopis nevyskytuje. Chyběl tedy autoritativní precedent, který by bylo možno následovat. Lživý nárok na sepsání dopisu by bylo patrně snadnější odhalit než lživý nárok na sepsání apokalypsy (zjevení). Pseudepigrafní dopisy jsou v židovské literatuře velmi vzácné – ať už jsou důvody jakékoli.

Mimobiblické příklady z křesťanského prostředí. Někdy v polovině druhého století po Kristu začal vzrůstat počet pseudonymních křesťanských textů – často byly spojovány s nějakou významnou křesťanskou postavou. Nebudeme se v této souvislosti zabývat spisy, které nám chtějí něco povědět o významných křesťanech, ale zaměříme se pouze na ty spisy, které jsou evidentně pseudepigrafní. Jedná se o apokalypsy (např. *Zjevení Petrovo* či *Zjevení Pavlovo*), dále o evangelia (např. *Evangelium Petrovo* nebo *Evangelium Tomášovo*, které ovšem ve skutečnosti není evangeliem, ale sbírkou výroků připisovaných Ježíšovi) a konečně o dopisy, které údajně sepsal Pavel: *3. Korintským*, *list Alexandrijským* a *list Laodicejským*. Tento poslední spis měl téměř jistě být oním spisem, který Pavel zmiňuje v Koloským 4,16. Jde o krátkou a neohrabanou kompilaci různých Pavlových výroků a oddílů – zejména z listu Filipským. Největší sbírku pseudonymních dopisů z nejstaršího období církevních dějin tvoří údajná korespondence mezi Pavlem a Senecou. Jde o celkem 14 dopisů. Zmiňuje je jednak Jeroným (*De vir. ill.* 12), jednak Augustin (*List* 153). Muratoriho kánon (cca 170–200 po Kr.) uvádí, že *list Alexandrijským* a *list Laodicejským* jsou „podvrhy připisované Pavlovi“ (*Mur. Can.* 64–65), a proto je nelze zařadit do kánonu. Tato poslední poznámka nás uvádí do další podkapitoly.

Postoj církevních otců

Panuje obecná shoda, že pseudepigrafní spisy byly ve starověku hojně rozšířeny. Nicméně v židovském či křesťanském prostředí nebylo běžné psát pseudepigrafní dopisy – a právě tato věc se týká novozákonních dokumentů. Vyskytují se v Novém zákoně pseudonymní spisy?

Na základě pouhého výčtu pseudepigrafních pramenů bychom mohli lehkovážně usoudit, že Nový zákon může obsahovat pseudonymní dopisy – vždyť to lidem bylo v podstatě lhostejné. Podle Donelsona je ovšem taková úvaha chybná: „Jak Řekům, tak Římanům velmi záleželo na tom, aby zachovali autenticitu sbírek

svých starověkých spisů. Byl to ale nesnadný úkol, protože pseudoepigrafických spisů bylo mnoho.³⁷ Podobně píše Duff: „Nelze jednoduše tvrdit, že v pohanské kultuře, obklopující první křesťany, neměli lidé smysl pro literární slušnost či že jim nezáleželo na autenticitě.“³⁸ Donelson jde dokonce tak daleko, že o křesťanských i nekřesťanských pramenech tvrdí: „Nikdo nikdy nepřijal nějaký dokument jako nábožensky či filozoficky závazný, pokud šlo o podvrh. Neznám jediný takový příklad.“³⁹

Rozhodně to platí o prvních křesťanech. Již jsme zmínili Muratoriho kánon a postoj biskupa Salonia. Když asijsí starší vyšetřovali autora „Skutků Pavlových“, který do svého díla zařadil i pseudonymní 3. Korinským, odsoudili ho za to, že psal Pavlovým jménem – přestože 3. Korinským požíval v části církve značné úcty a v Sýrii a Arménii jej církev zařadila do svého kánonu, patrně v domněn, že jej sepsal sám Pavel. Vzdělavatelný obsah tohoto dopisu k záchraně nestačil – byl odmítnut, jakmile byl rozpoznán jeho pseudonymní charakter. Když biskup Serapion někdy kolem roku 200 poprvé četl *Evangelium Petrovo*, domníval se, že by mohlo být pravé. Další zkoumání ho však přesvědčilo, že tomu tak není. Serapion je tedy odmítl a církvi na Rhodu v Kilikii to zdůvodnil takto: „Bratři, uznáváme Petra a ostatní apoštoly stejně jako Krista. Falešné spisy označené jejich jménem však jako zkoušení muži odmítáme a víme, že jsme je [z tradice] neobdrželi.“⁴⁰ Tertullián byl rozzlobený vůči jistému asijskému presbyterovi, který se přiznal, že sepsal Skutky Pavla a Thekly. Tento starší byl zbaven úřadu, přestože se hájil, že tak jednal z velké lásky k apoštolu Pavlovi.⁴¹ Ve stejném duchu uznával Cyril Jeruzalémský pouze čtyři kanonická evangelia a psal, že všechna ostatní jsou „falešná a zhoubná“ (*pseudepigrapha kai blabera*).⁴²

Důkazů je mnohem více, než kolik uvádíme. Neznáme žádnou výjimku. Pokud údajné výjimky blíže zkoumáme, zjistíme, že jsou nepřesvědčivé. Kupříkladu Kiley správně poznamenává, že Muratoriho kánon připojuje ke svému seznamu novozákonních knih *Moudrost Šalomounovu* – s tím, že byla sepsána „přáteli Šalomounovými na jeho počest“. Podle Kileyho to znamená, že „přinejmenším určitá část rané církve dokázala rozpoznat, že se jedná o pseudepigrafní text“.⁴³ Pokud ovšem Otcové pseudepigrafní spis rozeznali, vždy ho jednoznačně odsoudili. Ki-

³⁷ Lewis R. Donelson, *Pseudepigraphy and Ethical Argument in the Pastoral Epistles*, HUT 22 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1986), 11.

³⁸ J. Duff, „A Critical Examination of Pseudepigraphy in First- and Second-Century Christianity and the Approaches to It of Twentieth-Century Scholars“ (doktorandská práce z oboru filozofie, University of Oxford, 1998).

³⁹ *Pseudepigraphy and Ethical Argument*, 11. Stejný názor vyjadřuje Philip Carrington, *The Early Christian Church* (Cambridge: Cambridge University Press, 1957), 1.259: „Nemáme žádné důkazy o tom, že by někdo jen tak sepsal dopisy jménem současníků, kteří nedávno zesnuli.“

⁴⁰ Eusebius, *H. E.* 6.12.3; srov. 2.25.4–7, toto místo je v literatuře často citováno.

⁴¹ *De baptismo* 17.

⁴² *Catech.* 4.36.

⁴³ Mark Kiley, *Colossians as Pseudepigraphy* (Sheffield: JSOT Press, 1986), 17–18.

ley poznamenává, že ve zmiňovaném případě zřejmě nešlo o spis, který známe pod názvem *Moudrost Šalomounova*, ale o starozákonní knihu Přísloví, které se tehdy někdy skutečně říkalo „Moudrost Šalomounova“. Pak ovšem v tomto případě nejde o pseudonymitu, neboť kniha sama zcela jasně rozlišuje různé sbírky přísloví od různých autorů. Podobně tvrdili někteří lidé, že Tertulliánova slova připouštějí legitimitu alespoň určitého druhu pseudonymity: „Je přípustné, aby spisy, které publikují žáci, byly považovány za dílo mistrovo.“⁴⁴ Guthrie ovšem prokázal, že Tertulliánovi v této věci špatně rozuměli. Tertullián psal o tom, jak stál Petr za Markovým evangeliem a jak Pavel ovlivnil psaní Lukášovo. Netvrdí, že církev přijala druhé evangelium, jako by ho psal Petr, když ho ve skutečnosti sepsal Marek.⁴⁵

Presvědčení, že Nový zákon obsahuje pseudepigrafy, se objevilo až před dvěma sty lety.⁴⁶ Skutečně populárním se však stalo až díky dílu F. C. Baura. Co se ale týče samotných církevních otců, pak pokud zkoumali autenticitu určitého spisu, zastávali stanovisko, že kanonicita a pseudonymita se vzájemně vylučují. Ti, kdo tvrdí, že jeden či více novozákonních dopisů jsou pseudonymní, by se měli dostupnými daty zabývat lépe, než zpravidla činí. Nefikáme, že použití pseudepigrafických metod novozákonními křesťany nebylo možné. Dokážeme si snadno představit raného křesťana, který si byl natolik jist, že ví, co by Pavel nebo Petr v určité situaci řekli, a rozhodl se sepsat něco, k čemu by připojil apoštolovo jméno. Jistě můžeme sympatizovat s presbyterem z druhého století, který sepsal „pavlovský“ spis „z lásky k Pavlovi“ a jenž se mohl domnívat, že v minulosti už někdo uvažoval podobně. Problém není se samotnou myšlenkou pseudonymity. Problém je v nedostatku důkazů, že by novozákonní křesťané takovou myšlenku jakkoli schvalovali.

Vnitřní svědectví novozákonních dokumentů

Všechny strany uznávají, že ať už mimobiblické příklady pseudonymity chápeme jakkoli, nedokazují pseudonymitu žádného novozákonního spisu. Tyto příklady nám neposkytují nic více než určitou představu o tom, zda bylo společensky únosné (případně neúnosné) zařadit do Nového zákona nějaký pseudepigrafní spis. Přes množství mimobiblických dokladů z raných církevních dějin ukazujících opačným směrem mnozí badatelé s velkou sebejistotou tvrdí, že psaní dopisů jménem jiného člověka bylo běžné. Nikdo ovšem neuvádí žádného člena novozákonní církve, který by hájil myšlenku, že zbožný křesťan by mohl sepsat něco jménem apoštola a očekávat, že takový spis bude přijímán. Kupříkladu P. N. Harrison ve své klasické učebnici říká, že Pseudo-Pavel, který sepsal pastorální epištoly, „si nemyslel, že apoštola nějak špatně vykládá, a rozhodně nikoho vědomě nepodvá-

⁴⁴ *Adv. Marc.* 4.5.

⁴⁵ Donald Guthrie, „Tertullian and Pseudonymity“, *ExpTim* 67 (1955–56), 341–342.

⁴⁶ U E. Evansona, *The Dissonance of the Four Generally Received Evangelists* (Ipswich: G. Jermyn, 1792).

děl a my bychom ho rovněž neměli z ničeho takového podezírat. Je mnohem pravděpodobnější, že první lidé, kterým své dílo ukázal, si velmi dobře uvědomovali, jak se věci mají.⁴⁷ Harrison svůj názor ničím nedokládá – pouze tvrdí, že tomu tak bylo. S tím se můžeme těžko spokojit. Ti, kdo tvrdí, že psaní pseudonymních dopisů bylo mezi prvotními křesťany běžnou praxí, by měli své mínění nějak doložit. My na druhé straně přinášíme doklady, že kdykoli byl nějaký spis s určitostí rozpoznán jako pseudonymní, byl odmítnut.

To nutně znamená, že mnozí badatelé se snaží doložit pseudepigrafní charakter určitého dokumentu na základě důkazů čistě vnitřních. Poukazují na anachronismy, na vysoké procento slov či obrátů, které se nevyskytují v jiných spisech daného autora, množství slov a obrátů v „uznaných“ spisech daného autora užitých v domněle pseudonymním spise v jiném významu, uvažování a důrazy, jež se zdají být v rozporu s hlavními rysy „uznaných“ spisů a další podobné věci.

Pro některé učence nemají tyto důkazy větší váhu než tu, že určité mínění činí pravděpodobnějším než jiné; mnozí ale nepochybují o tom, že tyto vnitřní důkazy jsou dostatečně silné, aby bylo možno některé spisy prohlásit za pseudepigrafní.⁴⁸ Ti, kdo s nimi nesouhlasí, jsou často prohlašováni za nekompetentní oponenty, s nimiž není nutno se zdržovat. Věci, o něž jde, jsou však složité a vzájemně propojené. Užitečný vhled do povahy tohoto sporu lze získat četbou komentářů k listu Efezským jednak od Lincolna, jednak od O'Briena.⁴⁹ Za přečtení stojí nejen jejich úvody, ale i výklady všech míst, jejichž chápání souvisí s otázkou autorství. Pokud jde o pastorální epistoly, stojí za to seznámit se s výměnou názorů mezi Porterem a Wallem⁵⁰ nebo se standardními „Úvody“.⁵¹ Celý složitý aparát odborné učenosti a historické kritiky, o teologii a světonázoru ani nemluvě, závisí na vzájemně propojené síti úsudků týkajících se otázky, zda Nový zákon obsahuje či neobsahuje pseudepigrafní spisy. Vědci, kteří na tuto otázku odpovídají kladně, budou patrně tvrdit, že list Efezským obsahuje příliš mnoho uskutečněné eschatologie na to, aby mohl být Pavlův; vědci, kteří na ni odpovídají záporně, upozorňují na všechna místa, na nichž se setkáváme s budoucnostní eschatologií, a tvrdí, že pokud jsou mezi jednotlivými místy nějaké rozdíly, pak nejde o nic jiného než o různé polohy

⁴⁷ P. N. Harrison, *The Problem of Pastoral Epistles* (Oxford University Press, 1921), 12. Další příklady viz níže.

⁴⁸ Např. Donelson, *Pseudepigraphy and Ethical Argument*; Metzger, „Literary Forgeries“; W. Speyer, *Die literarische Fälschung*; James H. Charlesworth, „Pseudonymity and Pseudepigraphy“, *ABD* 5.540–541; David G. Meade, *Pseudonymity and Canon: An Investigation into the Relationship of Authorship and Authority in Jewish and Early Christian Tradition*, WUNT 39 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1986).

⁴⁹ Andrew T. Lincoln, *Ephesians*, WBC 42 (Dallas: Word Books, 1990); Peter T. O'Brien, *The Letter to the Ephesians*, PNTC (Grand Rapids: Eerdmans, 1999).

⁵⁰ Stanley E. Porter, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles: Implications for Canon“, *BBR* 5 (1995), 105–123; R. W. Wall, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles: A Response to S. E. Porter“, *BBR* 5 (1995), 125–128; Stanley E. Porter, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles: A Response to R. W. Wall's Response“, *BBR* 6 (1996), 133–138.

⁵¹ Např. Kümmel; Guthrie (zvl. jeho „Appendix C: Epistolary Pseudepigraphy“, 1011–1028.)

pavlovského spektra, jak je aplikoval sám Pavel podle různých pastoračních potřeb. Badatelé, kteří na zmíněnou otázku odpovídají kladně, si pozorně všimají všech *hapax legomena*⁵² v listu Efezským. Ti, kteří na danou otázku odpovídají záporně, upozorňují, že *hapax legomena* nejsou v listu Efezským o nic častější než v jiných Pavlových listech, u nichž apoštolovo autorství není zpochybňováno. Těmito otázkami se zde nemůžeme zabývat (s mnohými z nich se krátce setkáme na jiných místech této knihy), nicméně je důležité vědět, že se týkají našeho předmětu a že badatelé dokáží údaje interpretovat různým způsobem a přikládat jim rozdílnou váhu.

Naši diskuse se týkají ještě tři vnitřní důkazy: (1) Autor 2. Tesalonickým ví o tom, že někdo psal pod jeho jménem. Proto své čtenáře varuje, aby „se nedali snadno vyvést z rovnováhy nebo vylekat nějakým projevem ducha nebo řečí či listem, domněle pocházejícím od nás“ (2Te 2,1–2) a připojuje určitý podpis či znamení, které jim pomůže rozpoznat, zda dopisy, které se tváří, že jsou od něho, jsou autentické nebo ne (3,17). Pokud tento list nepsal Pavel (jak jsou o tom mnozí badatelé přesvědčeni), pak se náš pseudonymní autor ocitá v podivném postavení – odsuzuje pseudonymní autory. V tom případě máme v ruce literární podvrh, který odsuzuje literární padělký. Pokud je ovšem autorem tohoto listu přímo Pavel, pak nás sám apoštol nenechává na pochybách, že ví o existenci pseudonymity a tuto praxi odsuzuje (přinejmenším v případě, že někdo jiný použije jeho jména). (2) Je zřejmé, že Pavel – a snad i další novozákonní autoři – používali sekretáře (např. Ř 16,22). O tom, jaké volnosti se starověcí sekretáři těšili, existuje bohatá literatura. Je to podobné, jako když dnes někdo své sekretáře nadiktuje dopis nebo ji jednoduše pověří, aby sepsala dopis v tom či onom smyslu, který pak po přečtení svým podpisem stvrdí. Tyto otázky se týkají mnoha kritických sporů a při diskusi o autenticitě je nelze přehlédnout. (3) Nezdá se, že by se prvotní křesťané snažili za každou cenu spojit spisy, jichž si vážili, se jménem nějakého apoštola. Více než polovinu Nového zákona tvoří knihy, v nichž není autor zmíněn (čtyři evangelia, Skutky, Židům, 1. Janova; dokonce ani „presbyter“ z 2. a 3. Janovy není příliš explicitní). Důležité zřejmě bylo, že tyto dokumenty byly pravdivé a bylo zřejmé, že v lidech, kteří je psali, působil Duch svatý. Připojení jména nějakého apoštola *jakožto autora* nebylo nezbytné – přestože určité volnější spojení s nějakým apoštolem rozhodně nebylo na závadu, jako když třeba za Markovým evangeliem stál Petr (viz výše 4. kap.).⁵³ Na těch, kdo zastávají teorie pseudonymního autorství, je, aby vysvětlili, proč byla tato silná tradice anonymity opuštěna a nahrazena nikoli tím, že by se autoři pod své dílo podepsali (jako např. apoštol Pavel), ale tím, že spis byl spojen se jménem nějakého jiného člověka.

⁵² Slova vyskytující se v Písmu pouze jednou – pozn. překl.

⁵³ Musíme rovněž uvést, že na Západě byla nakonec přijata do kánonu epištola Židům mimo jiné z toho důvodu, že ji *mylně* považovali za Pavlovo dílo (viz 19. kapitola). Zde ovšem šlo o pozdní vývoj; ten, kdo list Židům sepsal, s ním Pavlovo jméno nespojoval. Prvotním křesťanům vadila anonymita méně než pseudonymita.

Některé současné teorie

1. Někteří badatelé jsou přesvědčeni, že Nový zákon obsahuje mnoho literárních podvrhů, a toto zjištění je nijak nezneklidňuje. Podle tohoto názoru se pseudonymní autor 2. Petrovy evidentně snažil zmást své čtenáře a přesvědčit je, že jeho dopis napsal vlastně Petr. Byl to tedy pokrytec.⁵⁴ Podobně píše Donelson o pastorálních epištolách: Jejich pseudonymní autor „v zájmu oklamání ... vymyslel všechny osobní poznámky, všechny ryzí projevy hluboké zbožnosti, všechny poznámky jakoby mimochodem, jež byly přitom tak působivé... Autor zcela vědomě používá pseudonymitu, aby své čtenáře podvedl“.⁵⁵ Podobně píše Meeks o listu Koloským.⁵⁶

2. Na druhé straně jsou ti, kteří rovněž poukazují na skutečnost, že klam hraje v pseudepigrafii důležitou roli, ale kteří zároveň poukazují na to, že církev vždy odmítala jakýkoli náznak takového podvodu.⁵⁷ Nijak tím nepopíráme, že různé podoby pseudepigrafie mohly mít nejrůznější motivy, jak jsme to ostatně naznačili výše. Tvrdíme však, že novozákonní listy, které jsou údajně pseudonymní, nejsou nějaká školní cvičení, která měla napodobit rétorický styl attických řečníků. A ani se nejedná o spisy, které jednoduše náleží nějaké myšlenkové „škole“, jejíž významný zakladatel byl již po smrti (ať již mělo jít o Pavla či o Petra). Novozákonní dokumenty jasně tvrdí, že jejich autorem je apoštol. Povaha údajných pseudonymních nároků nám nedovoluje učinit jiný závěr, než že jde-li skutečně o pseudonymní dokumenty, byli autoři vedeni záměrem, který je morálně nepřijatelný. Vzhledem k povaze daných dokumentů je to prostě nepředstavitelné. Autor listu Efezským píše o své dřívější službě – písemné i ústní (3,3–4), o svých okovech, o tom, jak organizoval službu svých spolupracovníků (např. Tychika, 6,21–22). Své čtenáře vyzývá, aby se modlili za jeho potřeby (6,19–20), ačkoli – pokud jde skutečně o pseudonymní spis – byl Pavel již mrtev! Současné čtenáře vyzývá, aby zanechali lži a mluvili pravdu (4,25; viz též 4,15.24; 5,9 a 6,14). Podobné věci platí o všech údajně pseudepigrafických spisech Nového zákona. Je lepší brát tyto dokumenty takové, jaké jsou, brát vážně názor a péči církevních otců a posuzovat historickokritické důkazy pseudonymity s historickokritickým rozlišováním.

3. V posledních letech bylo předloženo několik středových názorů. Aland a jiní mají za to, že propast mezi údajným a skutečným autorem je překlenuta Duchem

⁵⁴ Charlesworth, „Pseudonymity“.

⁵⁵ *Pseudepigraphy and Ethical Argument*, 24.

⁵⁶ Wayne A. Meeks, „To Walk Worthily of the Lord': Moral Formation in the Pauline School Exemplified by the Letter to the Colossians“, v *Hermes and Athena: Biblical Exegesis and Philosophical Theology*, ed. Eleonore Stump a Thomas P. Flint, University of Notre Dame Studies in the Philosophy of Religion 7 (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1993), 37–58.

⁵⁷ Např. E. Earle Ellis, „Pseudonymity and Canonicity of New Testament Document“, v *Worship, Theology and Ministry in the Early Church*, ed. Michael J. Wilkins a Terence Paige (Sheffield: JSOT Press, 1992), 212–224.

svatým.⁵⁸ Byl-li text inspirován Duchem svatým, záleží na tom, kdo byl lidským autorem? Toto řešení je však velmi podivné. Zcela ignoruje široce sdílené mínění raného křesťanstva, že existuje cosi jako falešné proroctví. Nadto navrhované řešení přehlíží skutečnost, že tito „inspirovaní“ proroci přinášeli *historická* tvrzení, která jsou buď pravdivá, nebo falešná. Meade tvrdí, že nejpravděpodobnějším požadím novozákonní pseudepigrafie není ani soubor řecko-římských paralel, ani židovské pseudepigrafní texty z období druhého chrámu, ale proces probíhající v židovském písemnictví, kdy byl určitý původní základ (ústní či písemný) postupně rozšiřován – s tím, že veškerá pozdější látka byla připsána původnímu autorovi.⁵⁹ Tato praxe začala již ve Starém zákoně – setkáváme se s ní v Izajášovi, u textů připsaných Šalomounovi, v Danielovi. Nicméně ani v jednom z těchto případů paralela zcela nesedí. Meade předpokládá, že proroctví Izajáše z Jeruzaléma bylo rozšířeno o texty, které napsali jeho následovníci o více než století později. Listy Efezským, 2. Tesalonickým či pastorální epištoly však nejsou rozšířením téže knihy – nejedná se o přídavky, jejichž smyslem by bylo, aby prorocké slovo dávno mrtvého člověka promluvalo do přítomnosti. Jsou to nezávislé dokumenty, které byly (jak Meade předpokládá) sepsány do deseti let po apoštolově smrti.

Kromě toho Izajáš 40–66 neobsahuje žádné osobní pozdravy či vzpomínky, s nimiž se setkáváme v listu Efezským či v pastorálních epištolách. Je sice pravda, že lze sledovat určitou trajektorii vývoje judaismu období druhého chrámu a doby církevních otců. Jedna věc je ale tvrdit, že Židé a prvotní křesťané psali pseudonymní apokalypsy a skutky, a něco zcela jiného je prohlašovat, že někdo psal dopisy, které se tváří, jako že pocházejí od někoho zcela jiného. K tomu bychom potřebovali nějaké důkazy – ty však Meade nepřináší. Jeho teorie vypadá jako pokus dosáhnout kýžených výsledků poté, co autor přejal převládající historickokritické předpoklady.⁶⁰

Marshall přináší třetí středové stanovisko. Uznává, že s pseudonymitou je problém,⁶¹ nicméně tvrdí, že existují jiná řešení této otázky. Už jsme zmínili diskusi o roli, kterou hráli sekretáři. Kromě toho je přípustné, aby někdo redigoval a při-

⁵⁸ Kurt Aland, „The Problem of Anonymity and Pseudonymity in Christian Literature of the First Two Centuries“, v *The Authorship and Integrity of the New Testament* od Kurta Alanda a dalších; Theological Collections 4 (London: SPEK, 1965), 1–13.

⁵⁹ Meade, *Pseudonymity and Canon*.

⁶⁰ U Meada nalezneme mnoho výroků podobných následujícímu: „Skutečnost, že pseudonymní pavlovské či petrovské epištoly byly připsány těmto mužům, je nutno vnímat jako potvrzování autoritativní tradice, nikoli jako výpověď o literárním původu“ (ibid., str. 193). Něco takového je ale třeba dokázat; silné tvrzení bez důkazů nestačí. Všimněme si, že Meade mluví o *1. Henochovi* jako o „Epištole Henochově“ (str. 96); v daném dokumentu ale není nic, co by nám připomínalo epištolu, jak je známe z Nového zákona. Spis začíná slovy: „Nyní, můj synu Metúšelachu, svolěj všechny své bratry“, a když bratři přijdou, pokračuje: „K nim všem, dětem spravedlnosti, promlouval těmito slovy“ (*1. Henoch* 91,1.3). Pseudonymní epištoly nejsou zdaleka tak rozšířené, jak se nás Meade snaží přesvědčit.

⁶¹ Howard Marshall, *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles*, ICC (Edinburgh: T. & T. Clark, 1999), 79–83

pravil k vydání dílo nedávno zesnulého autora. V dnešní době by něco takového bylo zmíněno v samotné publikaci. Ve starověku se s něčím podobným setkáváme v prologu k Sírachovci. Marshall z toho vyvozuje: „Pokud někdo zemře a člověk velmi blízký zesnulému pokračuje v jeho díle, nejde o velký krok. Neúplné dílo může dokončit někdo jiný. V moderní době by to však bylo v daném spise výslovně uvedeno. [Marshall k tomu dodává: „Sem náleží i případy, kdy studenti připisují své dílo filozofovi, který je jejich učitelem.“] Mezi touto a předchozí možností je poněkud pohyblivá hranice – záleží na tom, do jaké míry je užito skutečných slov zesnulého.“⁶² Toto však není nic jiného než onen starý argument pro pseudonymitu, který ovšem postrádá odvahu nazvat věci pravým jménem. Již jsme viděli, že příklad následovníků pythagorejské „školy“ není vhodnou paralelou. Pokud Marshall neříká nic jiného, než že některý z Pavlových následovníků přidal několik posledních tahů k více méně hotovému rukopisu nedlouho po Pavlově smrti, pak jde nepochybně o něco jiného – Marshall jako by naznačoval, že toto byl případ druhé Timoteovy. První list Timoteovi a list Titovi však podle Marshallova tvrzení nepochybně vycházely z Pavlova vyučování a snad i z nějakých Pavlových poznámek, nicméně šlo o nově sepsaná díla.

Je-li tato teorie pravdivá, pak to znamená, že přinejmenším 1. Timoteovi a Titovi jsou skutečně pseudonymní, byť jsou sepsány Pavlovým jménem a z nejušlechtlejších motivů. Jediným důvodem, proč se dostaly do kánonu, bylo oklamání prvotní církve, která nerozpoznala, že jde o pseudonymní spisy. Tato rekonstrukce ale nevypadá příliš pravděpodobně. Kromě toho ještě zbývá vysvětlit osobní poznámky o apoštolovi, pro něž je nesmírně těžké vyhnout se nařčení z podvodu, jehož se dopustil údajně pseudonymní autor.

Jedná se o velmi závažný problém, zvláště když si uvědomíme, že pastorální epístoly obsahují mnohá varování před podvodníky (1Tm 4,1; 2Tm 3,13; Tt 1,10). Autor navíc v jednom oddílu píše, že dříve byl podvodníkem, ale nyní, když byl spasen, se to změnilo (Tt 3,3). Mohl by člověk, který takto píše o podvodu, připsat Pavlovi spis, který sepsal sám?⁶³ Mohl by tak jednoznačně tvrdit: „Mluvím pravdu a nelžu“ (1Tm 2,7)?⁶⁴

⁶² Ibid., 84 a pozn. 106. Marshall má pravdu, když uvádí, že jiní už před ním přišli s teoriemi, jež jsou velmi podobné té jeho – např. Harrison, *The Problem of the Pastoral Epistle*, 12.

⁶³ Jak zdůrazňuje Johnson, „První generace křesťanů ... se hluboce zajímaly o původ duchovního vyučování a pečlivě rozlišovaly mezi pravými a falešnými učiteli. Rozhodně nežily v jakési charismatické mlze (viz jen 1K 7,10–12; 14,29; 2K 11,13–15; 2Te 2,2)“ (str. 393). Johnson uznává, že ve starověku se pseudonymity užívalo, nicméně jeho slova by nás měla vést k uvážlivosti, zabýváme-li se praxí prvotních křesťanů.

⁶⁴ Dokonce i Meade souhlasí, že tento poslední oddíl „dokládá, jak je obtížné potvrzovat Pavlovu autoritu a jeho vyučování za pomoci techniky, jež pracuje s klamem“ (*Pseudonymity and Canon*, 121). Pokud tato technika pracuje s klamem, jaký smysl pak má tvrdit, že pseudonymita byla transparentním prostředkem, s nímž čtenáři počítali?

Ze středových názorů je dnes patrně nejrozšířenější určitá podoba „teorie školy“. ⁶⁵ Zastánci této teorie se shodují s většinovým míněním, že některé novozákonní dokumenty jsou pseudonymní, nicméně tvrdí, že nešlo o klam, protože v rámci „školy“ daných církví či pisatelů bylo každému jasné, že spis není od zmiňovaného autora. Existovala jakási „živá tradice“, kterou bylo možno tímto způsobem rozšiřovat. Příslušníci školy věděli, o jaký proces se jedná.

Kdyby byla tato pozice opravdu obhajitelná, byla by svým způsobem přitažlivá. Ve skutečnosti vytváří více problémů, než jich řeší. Výraz „škola“ je vhodný pro novopythagorejce; není ale snadné přenést jej na církev. Novopythagorejci tvořili uzavřené a disciplinované společenství. Nadto i když novopythagorejci věděli, že nějakou novou publikaci nepsal sám Pythagoras, neměni to nic na tom, že ty, kteří k nim nepatřili, takto oklamali. Pokud byl tento „školní“ způsob předávání tak všudypřítomný a všeobecně přijímaný, proč ho žádný z církevních otců, který se zabýval otázkou autenticity, nevnímal jako vhodný model pro chápání novozákonních dokumentů? Kromě toho nová pojednání publikovaná novopythagorejci neobsahovala ony osobní poznámky, na něž byli novozákonní autoři tak štědrí. „Nové pravdy“ novopythagorejců se týkaly matematiky, a nikoli informací o tom, jak se Pythagorovi dařilo ve vězení či proseb o přímluvné modlitby. Nemůžeme jít proti důkazům, které máme k dispozici. Dunn kupříkladu píše: „Je těžko věřit, že by tento postup nechápali přinejmenším přemýšliví čtenáři v případě henochovské sbírky, *Závěti dvanácti patriarchů* či *Zjevení Adamova*, což byly spisy, které všechny pocházejí z období od 2. století před Kr. po druhé století po Kr.“ ⁶⁶ Pokud ovšem „nejpřemýšlivější čtenáři“ diskutují o autenticitě různých dokumentů a dojdou k závěru, že daný dokument je pseudonymní, pak je bez výjimky pokládán za nevhodný k zařazení do kánonu.

Krátce řečeno, hledání paralel, které měly podpořit názor, že zamýšlení čtenáři některých novozákonních dokumentů věděli, že jde o dokumenty pseudonymní, takže vlastně o žádný podvod nešlo, se nezdařilo. Látka, kterou máme k dispozici, vyžaduje, abychom buď usoudili, že některé novozákonní spisy jsou pseudonymní a že skuteční autoři chtěli své čtenáře oklamat, ⁶⁷ nebo že skuteční autoři chtěli psát pravdu a pak není pseudonymita v Novém zákoně dosvědčena. ⁶⁸

BIBLIOGRAFIE

K. Aland, „The Problem of Anonymity and Pseudonymity in Christian Literature of the First Two Centuries“, *JTS* 12 (1961), 39–49, přetištěno v *The Authorship and Integrity of*

⁶⁵ Např. James D. G. Dunn, „Pseudonymity“, *DLNT*, 977–984; Denis Farkasfalvy, „The Ecclesial Setting of Pseudepigraphy in Second Peter and its Role in the Formation of the Canon“, *The Second Century* 5 (1986), 3–29 (s důležitou odpovědí Williama R. Farmera, 30–46); Richard Bauckham, *Jude, 2 Peter*, WBC (Waco: Word, 1986).

⁶⁶ Dunn, „Pseudonymity“, 978.

⁶⁷ K této věci viz zvl. Ellis, 17–29.

⁶⁸ „Podobně jako u listů Koloským a Efezským lze i o autorství pastorálních epištol říci jen to, že buď jsou pseudonymní, nebo jsou skutečně od Pavla“ (McDonald/Porter, 497).

the New Testament, Kurt Aland et al., *Theological Collections* 4 (London: SPCK, 1965), 1–13; Loveday Alexander, *The Preface to Luke's Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1–4 and Acts 1.1*, SNTSMS 78 (Cambridge: Cambridge University Press, 1993); R. Dean Anderson Jr., *Ancient Rhetorical Theory and Paul* (The Hague: Kok Pharos, 1996); David E. Aune, *The New Testament in Its Literary Environment* (Philadelphia: Westminster, 1987); Margaret Barker, „Pseudonymity“, v *A Dictionary of Biblical Interpretation*, ed. R. J. C. Coggins a J. L. Houlden (Philadelphia: Trinity Press International, 1990), 568–71; Richard Bauckham, *Jude, 2 Peter*, WBC (Waco: Word, 1986); Richard Bentley, *Dissertations upon the Epistles of Phalaris...*, vydáno s úvodem a poznámkami Wilhelm Wagner (Berlin: S. Calvary, 1874 [první vydání 1697–99]); Hans Dieter Betz, *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Hermeneia (Philadelphia: Fortress Press, 1979); Norbert Brox, *Pseudepigraphie in der heidnischen und jüdisch-christlichen Antike*, WdF 484 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1977); F. F. Bruce, „Paul the Apostle“, v *ISBE* 3.706; idem, *Tradition Old and New* (Grand Rapids: Zondervan, 1970); P. Carrington, *The Early Christian Church*, 2 sv. (Cambridge: Cambridge University Press, 1957); idem, „The Problem of the Pastoral Epistles: Dr. Harrison's Theory Reviewed“, *ATR* 21 (1939), 32–39; D. A. Carson, „Pseudonymity and Pseudepigraphy“, v *The Dictionary of New Testament Background*, ed. Craig A. Evans a Stanley E. Porter (Downers Grove: IVP, 2000), 856–64; James H. Charlesworth, „Pseudonymity and Pseudepigraphy“, *ABD* 5.540–41; Adolf Deissmann, „Prolegomena to the Biblical Letters and Epistles“, v *Bible Studies* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1901), 1–59; Lewis R. Donelson, *Pseudepigraphy and Ethical Argument in the Pastoral Epistles*, HUT 22 (Tübingen: Mohr-Siebeck 1986); J. Duff, „A Critical Examination of Pseudepigraphy in First- and Second-Century Christianity and the Approaches to It of Twentieth-Century Scholars“ (disertační práce; University of Oxford, 1998); James D. G. Dunn, „Pseudonymity“, *DLNT*, 977–84; E. Earle Ellis, „Pseudonymity and Canonicity of New Testament Documents“, v *Worship, Theology, and Ministry in the Early Church*, ed. Michael J. Wilkins a Terence Paige (Sheffield: JSOT Press, 1992), 212–24; idem, „The Authorship of the Pastorals: A Résumé and Assessment“, *EQ* 32 (1960), 151–61; idem, *History and Interpretation in New Testament Perspective*, BIS 54 (Leiden: Brill, 2001); E. Evanson, *The Dissonance of the Four Generally Received Evangelists* (Ipswich: G. Jermyn, 1792); Denis Farkasfalvy, „The Ecclesial Setting of Pseudepigraphy in Second Peter and its Role in the Formation of the Canon“, *The Second Century* 5 (1986), 3–29 (s důležitou odpovědí od Williama R. Farmera, 80–86); Robert W. Funk, „The Apostolic Parousia: Form and Significance“, v *Christian History and Interpretation*, ed. W. R. Farmer, C. F. D. Moule a R. R. Niebuhr (Cambridge: Cambridge University Press, 1966), 249–68; Conrad Gempf, „Pseudonymity and the New Testament“, *Themelios* 17 (1992), 8–10; Donald Guthrie, „Tertullian and Pseudonymity“, *ExpTim* 67 (1955–56), 341–42; Alfred E. Haefner, „A Unique Source for the Study of Ancient Pseudonymity“, *ATR* 16 (1934), 8–15; P. N. Harrison, „The Authorship of the Pastoral Epistles“, *ExpTim* 67 (1955–56), 77–81; idem, *Paulines and Pastorals* (London: Villiers, 1964); idem, *The Problem of the Pastoral Epistles* (London: Oxford University Press, 1921); Martin Hengel a Anna Maria Schwemer, *Paul between Damascus and Antioch: The Unknown Years* (Louisville: Westminster John Knox, 1997); Frank W. Hughes, „The Rhetoric of Letters“, v *The Thessalonians Debate: Methodological Discord or Methodological Synthesis?* ed. Karl P. Donfried a Johannes Beutler (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 194–240; M. R. James, *The Apocryphal New Testament* (Oxford: Clarendon, 1926); Phillip H. Kern, *Rhetoric and Galatians: Assessing an Approach to the Epistle*, SNTSMS 101 (Cambridge:

Cambridge University Press, 1999); Mark Kiley, *Colossians as Pseudepigraphy* (Sheffield: JSOT Press, 1986); John Knox, *Philemon Among the Letters of Paul* (London: Collins, 1960); Andrew T. Lincoln, *Ephesians*, WBC 42 (Dallas: Word Books, 1990); Richard Longenecker, „On the Form, Function, and Authority of the New Testament Letters“, v *Scripture and Truth*, ed. D. A. Carson a John D. Woodbridge (Grand Rapids: Zondervan, 1983), 101–14; idem, *Paul, Apostle of Liberty*, reprint. (Grand Rapids: Baker, 1976); Abraham J. Malherbe, *Ancient Epistolary Theorists* (Atlanta: SP, 1988); I. Howard Marshall, *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles*, ICC (Edinburgh: T. & T. Clark, 1999); idem, „Recent Study of the Pastoral Epistles“, *Themelios* 23/1 (1997), 3–29; David G. Meade, *Pseudonymity and Canon*, WUNT 39 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1986); Wayne A. Meeks, „To Walk Worthily of the Lord: Moral Formation in the Pauline School Exemplified by the Letter to the Colossians“, v *Hermes and Athena: Biblical Exegesis and Philosophical Theology*, ed. Eleonore Stump a Thomas P. Flint, University of Notre Dame Studies in the Philosophy of Religion 7 (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1993), 37–58; B. Metzger, „Literary Forgeries and Canonical Pseudepigrapha“, *JBL* 91 (1972), 3–24; idem, „A Reconsideration of Certain Arguments Against the Pauline Authorship of the Pastoral Epistles“, *ExpTim* 70 (1958–59), 91–94; C. Leslie Mitton, *The Formation of the Pauline Corpus of Letters* (London: Epworth, 1955); Leon Morris, *Apocalyptic*, 2. vyd. (Grand Rapids: Eerdmans, 1973); Jerome Murphy-O'Connor, *Paul the Letter-Writer: His World, His Options, His Skills* (Collegeville: Liturgical Press, 1995); Peter T. O'Brien, *The Letter to the Ephesians*, PNTC (Grand Rapids: Eerdmans, 1999); Stanley E. Porter, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles“, *BBR* 5 (1995), 105–123; idem, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles: A Response to R. W. Wall's Response“, *BBR* 6 (1996), 133–38; Jeffrey T. Reed, „Using Ancient Rhetorical Categories to Interpret Paul's Letters: A Question of Genre“, v *Rhetoric and the New Testament: Essays from the 1992 Heidelberg Conference*, ed. Stanley Porter a Thomas H. Olbricht, *JSNTSup* 90 (Sheffield: JSOT Press, 1993), 292–324; Bo Reicke, *Re-examining Paul's Letters: The History of the Pauline Correspondence* (Harrisburg: Trinity Press International, 2001); E. Randolph Richards, *The Secretary in the Letters of Paul*, WUNT 42 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1991); M. Rist, „Pseudepigraphy and the Early Christians“, v *Studies in New Testament and Early Christian Literature*, ed. D. E. Aune (Leiden: Brill, 1972), 75–91; Joseph A. Sint, *Pseudonymität im Altertum, ihre Formen und ihre Gründe* (Innsbruck: Universitätsverlag, 1960); W. Speyer, *Die literarische Fälschung im heidnischen und christlichen Altertum: Ein Versuch ihrer Deutung* (München: Beck, 1971); J. Stevenson, *A New Eusebius* (London: SPCK, 1963); Stanley K. Stowers, *Letter Writing in Greco-Roman Antiquity* (Philadelphia: Westminster, 1986); R. W. Wall, „Pauline Authorship and the Pastoral Epistles“, A Response to S. E. Porter, *BBR* 5 (1995), 125–28; Jeffrey A. D. Weima, „The Function of 1 Thessalonians 2:1–12 and the Use of Rhetorical Criticism: A Response to Otto Merk“, v *The Thessalonians Debate: Methodological Discord or Methodological Synthesis?* ed. Karl P. Donfried a Johannes Beutler (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 114–31; John Lee White, *The Form and Function of the Body of the Greek Letter*, SBLDS 2, 2. vyd. (Missoula: SP, 1972); idem, *Light from Ancient Letters* (Philadelphia: Fortress Press, 1986); Theodor Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons*, 4 části ve 2 sv. (Erlangen: A. Deichert, 1888–92).

Pavel – apoštol a teolog

Pavel je v Novém zákoně i v církevních dějinách postavou natolik významnou, že byl nazván druhým zakladatelem křesťanství. Tak tomu samozřejmě není, protože takový názor opomíjí kontinuitu mezi Ježíšem a Pavlem a neprávem snižuje přínos lidí, jako byli Petr, Jan či Lukáš.¹ Není ovšem pochyb o tom, že Pavel hrál významnou roli při růstu a ustavení církve a při interpretaci a praktickém porozumění Boží milosti v Kristu. A prostřednictvím třinácti epištol, které se staly součástí novozákonního kánonu, slouží Pavel i nám. Tyto epištoly tvoří dohromady téměř čtvrtinu Nového zákona. Pavel je tak druhým – hned po Lukášovi – pokud jde o procentuální podíl na Novém zákoně. Pokud k tomu přičteme šestnáct kapitol Skutků (13–28), které se takřka výlučně věnují Pavlovi, hraje Pavel roli v necelé třetině celého Nového zákona.

PAVLŮV PŮVOD

Kdo byl tento muž? Studium jeho původu nám pomůže lépe ho pochopit a přesněji vykládat jeho slova. O svém původu nám toho mnoho říká i Pavel sám, avšak tato látka je roztroušena v jeho epištolách. Základní historické podrobnosti jsou vhodně shrnuty v Pavlově promluvě (jak nám je zprostředkoval Lukáš) k nepřátelskému davu Židů na chrámových schodech (Sk 22,1–21) a jeho řeči před králem Agrippou II. a před římským prokurátorem Festem (Sk 26,2–23). (K historické hodnotě této látky ve Skutcích viz jednak chronologie Pavlovy misijní dráhy, jednak 7. kapitola.)

„Narozený v Tarsu v Kilikii“ (Sk 22,3)

Tarsus byl významným městem Kilikie, krajiny v jihovýchodní Malé Asii.² V Pavlových dobách byl Tarsus hlavním městem římské provincie Sýrie a Kilikie (viz Ga 1,21). Bylo to prosperující město obdařené výsadami (nemuselo platit daně)

¹ Viz zejména důkladnou studii Davida Wenhama, *Paul: Follower of Jesus or Founder of Christianity?* (Grand Rapids: Eerdmans, 1995).

² O Tarsu obecně viz William M. Ramsay, *The Cities of St. Paul: Their Influence on His Life and Thought* (London: Hodder & Stoughton, 1907), 85–244; Colin J. Hemer, „Tarsus“, v *ISBE* 4.734–736.